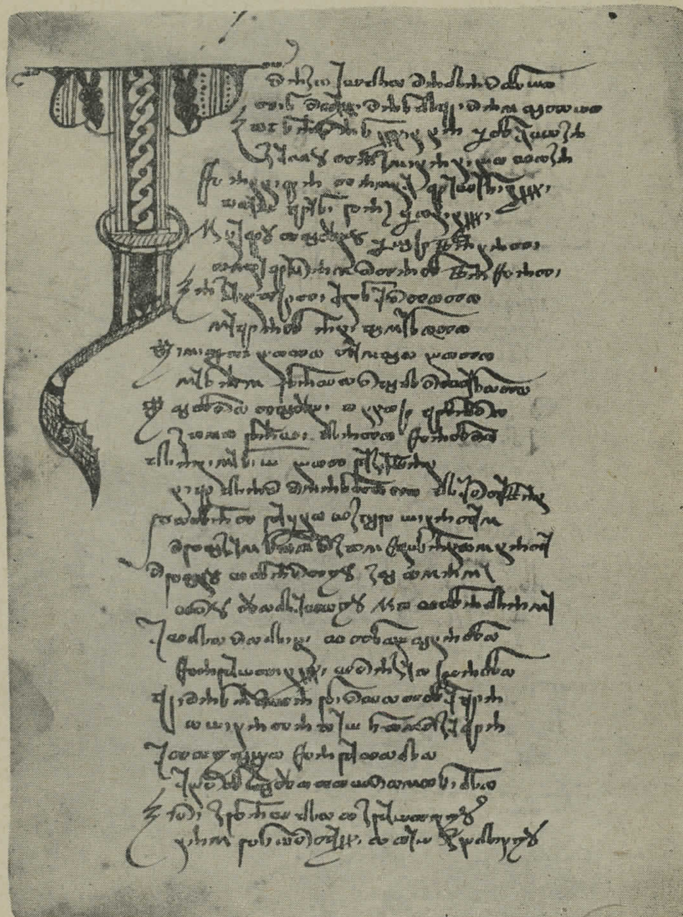
DR. FRANJO FANCEV

HRVATSKA CRKVENA PRIKAZANJA

U ZAGREBU 1932.

POSEBNI OTISAK IZ XI. KNJIGE „NARODNE STARINE"

Dr. FRANJO FANCEV

HRVATSKA CRKVENA PRIKAZANJA

U ZAGREBU 1932.
POSEBNI OTISAK IZ XI. KNJIGE „NARODNE STARINE"

U historijama i najvećih zapadnoevropskih književnosti, kao francuske, njemačke, talijanske, koje su već u ranom srednjem vijeku obilovale i drugim književnim rodovima, crkvenoj se poeziji i crkvenoj drami, bez ustručavanja, priznaje važnost što su je u razvitku odnosnih književnosti imale; u historijama hrvatske književnosti, u kojoj su crkvena poezija i crkvena prikazanja za nekolika stoljeća prethodili umjetničkoj svjetovnoj književnosti, oni se u novije vrijeme ne spominju[1]), odnosno ako se spominju, tada to biva na način iz kojega se i odviše javno vidi, da su naši literarni historici pri tome u ne maloj neprilici, ne znajući u koji kutić da ih smjeste i što da upravo o njima kažu.[2]) A ipak bi im, bojim se, učinio krivo, kad bih kazao, da su ih mimoilazili zbog riječi »crkveni« u nazivu. Krivo bih im učinio time zato, jer svi oni u svojim su historijama žrtvovali i više stranica za sasvim neknjiževni pokušaj njemačkih reformatora, koji su i bez svake pozadine u hrvatskoj sredini htjeli da hrvatskim štampanim knjigama zadobijaju pristaše za reformaciju. I dok je ta t. zv. »hrvatska« protestantska književnost bio i ostao pokušaj bez svake pa i najmanje važnosti za razvitak hrvatske književnosti, crkvena poezija i crkvena prikazanja pretstavljali su u hrvatskoj književnosti pokret, koji je davno prije svih drugih književnih pokreta bio obuhvatio sve pokrajine i sve dijalekte u njihovu cjelokupnom prostranstvu od Istre preko hrvatskog i dalmatinskog primorja i otočja do Budve u jednu jedinstvenu i neprekinutu književnu zajednicu.

To što sam netom kazao i bilo je odlučno, da sam ovdje u odličnoj reviji, koja svojim prilozima treba da obuhvati baš i ta ista područja, nakanio ukratko izložiti sam postanak kao i cijeli razvitak hrvatskih crkvenih prikazanja.

[1]) Kao na pr. u »Hrvatskoj književnosti« M. Ujevića od g. 1932.

[2]) Ovo vrijedi naročito za historije hrv. književnosti Br. Vodnika, D. Bogdanovića i Dr. Prohaske. — Hrv. crkvena prikazanja najsavjesnije su izložena u A. Pavića Historiji dubrovačke drame, Zagreb 1871., str. 5—41, M. Medinija Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku, Zagreb 1902., str. 10—30, 275—291, i u monografijama A. Leskiena Altkroatische geistliche Schauspiele, Leipzig 1884. i Jurja Roića Starohrvatska crkvena prikazanja, Nastavni Vjesnik, god. 23. 1915.

I.

Dramska književnost kao naročiti književni rod — a ovamo idu i crkvena prikazanja — za dvije i po hiljade godina svoga opstanka upravo se dva puta potpuno iznova rodila. Prvi put je to bilo u staroj Heladi, gdje je u 5. stoljeću prije Kristova rođenja iz Dionisijevih svečanosti malo po malo izrasla stara grčka drama. Kad je, međuto, nekoliko stoljeća poslije Kristova rođenja kršćanska crkva sasvim izbrisala i samo sjećanje na grčki i rimski teatar, nezavisno od staroklasičke drame i teatra razvit će se u 10. stoljeću sasvim novi zameci kršćanske dramske književnosti u jednom švicarskom benediktinskom samostanu i opet iz bogoslužja. Klicu za to dao je ovaj put obred jutarnje na Uskrsnu nedjelju u kojem se proslavljavao spomen Isukrstova uskrsnuća. I od toga časa u razvijanju kršćanske crkvene drame proteći će novih pet stoljeća pa da se tek za Renesanse nađe ona na istome putu sa staroklasičkom i prema njenim obrascima razvijenom novovjekom svjetovnom dramom, a zatim za stoljeće dva ode i sasvim ne baš u potpunu zaborav ali daleko u pozadinu.

Stara hrvatska crkvena književnost, izgrađena u 10. stoljeću na temeljima moravskopanonske književne baštine sv. braće Ćirila i Metoda, počet će, naročito kad su se Hrvati konačno opredijelili za Rimsku crkvu, u svom daljem razvitku gubiti vezu s književnostima južnoslavenskih crkava što su se opredijelile za Carigradsku crkvu, a podlijegati utjecaju latinske crkvene književnosti zapada uopće. Javljanje toga utjecaja štaviše utvrđeno je već za sam panonskomoravski period staroslovenske crkvene književnosti (Kijevski listići). Iz čeških glosa s crkvenoslovenskim i hrvatskim jezičnim primjesama iz 12. stoljeća u jednoj latinskoj bibliji 8. do 9. stoljeća može da rezultira zaključak, da latinski liturgijski jezik sam po sebi nije bio zapreka razvijanju crkvenih književnosti i na narodnim jezicima. I bez sumnje, upravo pod utjecajem latinske crkvene poezije bit će nastale one hrvatske crkvene pjesme, kojima su Hrvati Zadra god. 1177. bili u svome gradu dočekali rimskoga papu Aleksandra III. kao što latinskoj crkvenoj dramskoj književnosti dugujemo liturgijske igre, kojima je već na početku 12. stoljeća zagrebačka stolna crkva[3]) proslavljavala Isukrstovo uskrsnuće i spomen na poklonstvo triju Kralja u Betlehemu. Inače prema sačuvanim tekstima najstariji obrasci hrvatske crkvene poezije idu u 14. stoljeće, obrasci hrvatskih crkvenih prikazanja u 15. stoljeće. A nije možda bez interesa i to, da se i ovdje utvrdi, da je autor najstarijih datiranih (iz g. 1368) hrvatskih stihova knez i vitez Novak[4]) od plemena Mogorovića, pisac jednog od najljepših hrvatskih glagolskih misala.

Na već spomenutom prostranstvu hrvatskog i dalmatinskog primorja i otočja hrvatska se umjetnička svjetovna književnost, kako je to općeno poznato, naslanjala u svome razvitku uglavnome na obrasce talijanske književnosti, a poslije sredovječne latinske crkvene književnosti upravo iz talijanske crkvene književnosti primala je obrasce za svoj razvitak i mlada hrvatska crkvena književnost. I ako je istina, da i talijanska crkvena drama vuče svoje podrijetlo iz spomenutoga praizvora kršćanske dramske književnosti jednog švicarskog benediktinskog samostana, u daljem svom razvitku ona se od njene razvojne linije u drugim zapadnoevropskim dramskim književnostima odvojila, izgradivši sebi svoju na-

[3]) Isp. Narodna Starina, knj. IV., str. 1. i dalje.
[4]) Isp. V. Klaić, Povijest Hrvata, svez. II., dio 2., str. 35—37 i str. VI. »Priloga«.

ročitu razvojnu liniju, na kojoj je osobito veliku važnost igrala još i pobožna poezija bratovština. I na toj pobožnoj poeziji bratovština s dijaloškim pjesmama i pučkim devocionima, a ne na tako zvanim talijanskim »sacre rappresentazioni« 15. stoljeća, izgrađeni su temelji hrvatskih crkvenih prikazanja.

Na kojem se stepenu razvitka talijanska pobožna poezija bratovština nalazila u času, kad se počela presađivati i u bratovštine našega primorja, ne mogu kazati, jer se u našoj književnosti te vrste nije sačuvalo ništa slično kodeksima laudarija raznih talijanskih bratovština. Ako je ispravno naknadno datiranje[5]) onoga rukopisa korčulanske bratovštine Svih svetih, iz kojega je V. Vuletić Vukasović još g. 1880. izdao »Čakavske starinske pjesme na čast svetijem i sveticama božjim«, najstarija pjesmarica hrvatske crkvene poezije ide tada u 15. stoljeće — talijanske naprotiv još u 13. stoljeće. A kad sam se prošlih i ovih školskih praznika bavio u Korčuli da pored ostaloga proučim i tu pjesmaricu, među rukopisima spomenute bratovštine nisam je nažalost više našao, a u njoj bilo bi me zanimalo osobito to, koliko se iz sadanjih njenih ostataka — g. Vuletić Vukasović kaže samo da rukopisu manjkaju prvi i zadnji listovi — može zaključivati o nekadašnjem njenu opsegu. Ima naime jedna budljanska pjesmarica hrvatske crkvene poezije, pisana doduše oko god. 1640[6]), i ona na listovima 84—128 obuhvata sve pjesme spomenute korčulanske pjesmarice, a ispred i iza toga ima i drugih crkvenih pjesama, ima tu i dijaloških pjesama, pa i jedno prikazanje. A i ova je budljanska pjesmarica manjkava na početku, jer joj na početku nedostaje najmanje sam početak prikazanja od »Rojenja Gospodinova«, a na kraju manjka joj svršetak dijaloške »Muke gospodina našega Jezukrsta«. A ja naime nagađam, da je i korčulanska pjesmarica bratovštine Svih svetih iz 15. stoljeća u dijelovima koji joj danas manjkaju imala i prikazanje »Od rojenja Gospodinova« i »Muku gospodina našega Jezukrsta«, a time dobivamo tada i dokaz, da su baš kao talijanske bratovštine flagelanata, disciplinata i t. d. tako i pobožne bratovštine hrvatskog i dalmatinskog primorja i otočja najkasnije od 15. stoljeća imale u programu svojih pobožnosti i njegovanje pučkih dijaloških pohvalnih pjesama (lauda) i pučkih crkvenih prikazanja. Nešto bar od tih, dakle drevnih, običaja sačuvalo se u pobožnostima i nekih primorskih bratovština do danas. Tako na pr. pjevanje »Muke gospodina našega Isukrsta« odnosno »Plača Marijina« u procesiji nekih mjesta otoka Hvara na Veliki petak bezuvjetno je jedan takav ostatak, jer je tekst njihova »Plača« jednak tekstu »Muke« u budljanskoj pjesmarici od g. 1640., odnosno i s tekstom istoimenog dijaloškog spjeva u jednoj hvarskoj pjesmarici iz trećeg-četvrtog decenija 16. stoljeća (ovdje bez početka) i u jednoj korčulanskoj pjesmarici od god. 1560., a one su se, kako ću još pokazati, prikazivale scenski.

5) Isp. Archiv für slavische Philologie, god. 24., str. 217. i dalje.

6) Da je ta pjesmarica pisana u Budvi, razabire se na pr. iz pjesme »Benedictio super populum« koja počinje »O ti puče poštovani — naši drazi vi Bu(d)ljani...« ili dalje »Ov grad Budve njega pusti«, »Blagosovi, bože, ov grad Budve« i t. d. Sam rukopis je datiran, ali je pri vezanju posljednja brojka odrezana, a ostalo je samo: »Godišća od porođenja divice 164«.

Utvrdivši time samo općenito opravdanost svoje pretpostavke, da su se hrvatska crkvena prikazanja razvijala otprilike analogno kao u talijanskoj pučkoj crkvenoj drami, a osim toga već u 15. stoljeću ne samo postojala već na cijelom prostranstvu hrvatskog i dalmatinskog primorja bila i raširena, naročito u onakvim mjestima gdje su postojali uvjeti za obrazovanje pobožnih bratovština, prelazim na sam prikaz razvitka hrvatskih crkvenih prikazanja.

II.

Koliko se hrvatska literarna historiografija bavila dosad pitanjem postanka hrvatskih crkvenih prikazanja, prve početke tražila im je ona na sjeveru spomenutoga prostranstva t. j. na Kvarnerskim otocima (Krk), Istri i Hrvatskom primorju. Opravdavalo se to pretpostavljenim utjecajem njemačke crkvene drame na rađanje hrvatskih crkvenih prikazanja. Protiv te pretpostavke, za koju stvarno ne govori ništa, postavio sam tezu[7]), da su pojedina crkvena prikazanja mogla doduše nastajati u raznim jačim kulturnim središtima hrvatskog i dalmatinskoga primorja i otočja, ali prije nego igdje drugdje to se moralo dogoditi u Zadarskoj sredini. A ta je sredina prije turske najezde obuhvatala osim Zadra još i gradove, važne u hrvatskoj političkoj i kulturnoj prošlosti, kao Nin, Biograd, Šibenik i Knin. Ta je sredina i u crkvenom pogledu davala najviše mogućnosti, da se s hrvatstvom vjernika vodi računa i u crkvenoj književnosti.

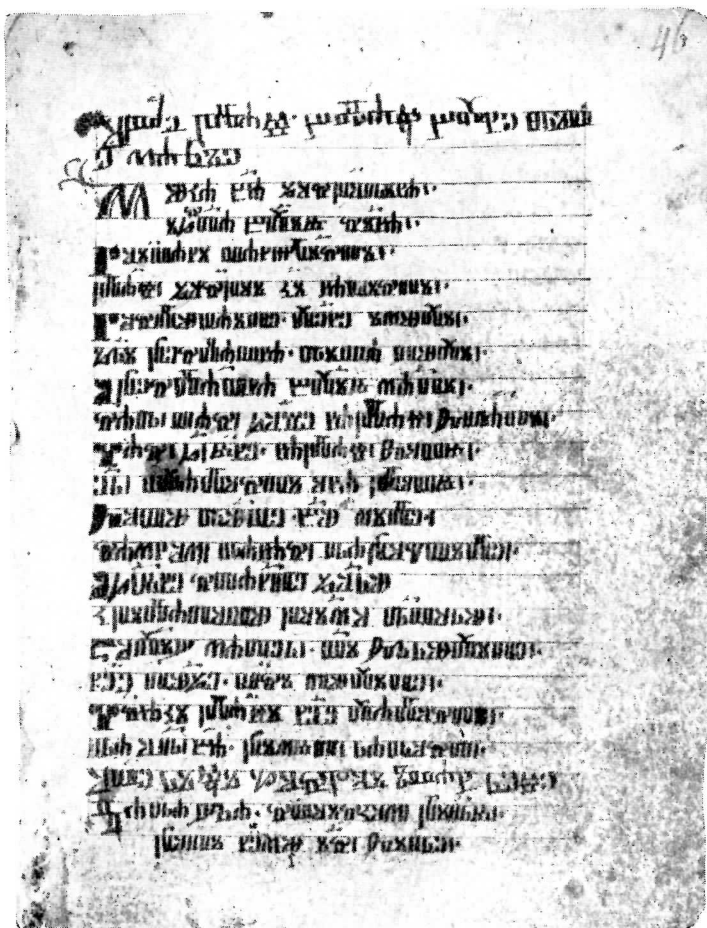
Hrvatska crkvena prikazanja, što su u toj sredini morala nastati najkasnije još u toku 15. stoljeća, sasvim su pučka, t. j. pisana su stihom i dikcijom pučke crkvene poezije. Kao u svim drugim zapadnoevropskim crkvenim dramama tako i ovdje počelo se s obrađivanjem misterija: uskrsnućem, mukom i rođenjem Isukrstovim, zatim, dalje motivima što se na njih naslanjaju, kao oslobođenjem starozavjetnih otaca iz limba, Isusovim polaskom u Emaus, poklonstvom Triju Kralja u Betlehemu, navješćenjem Marijinim, plačem Marijinim i t. d., a tek u njihovu daljem razvitku prešlo se i na obrađivanje svetačkih legendi. U našoj sredini i taj je momenat morao nastupiti najkasnije još potkraj 15. stoljeća. No od toga što je tu pretpostavljeno da je zadarska skupina hrvatskih crkvenih prikazanja još u 15. stoljeću morala imati, samo nešto se sačuvalo. Prije svega ovamo ide prikazanje »Odrojenja Gospodinova« poznato iz zadarske crkvene pjesmarice[8]) svećenika Šimuna Vitasovića od godine 1685., jedne pjesmarice popa glagoljaša Petra Tomašića[9]) (1771.—1863.) s otoka Krka, i iz pomenute budljanske pjesmarice od godine 1640.; kako sam naprijed kazao, bit će ga valjada sadržavala i korčulanska pjesmarica iz 15. stoljeća. U toj je sredini dvaput[10]) prepisivan i dijaloški »Plač blažene devi Marije«. prvi put, što znamo, učinio je to god. 1502.—1505. O. Šimun Klemenović iz Lukoran poli Zadra, drugi put g. 1529. Šibenčanin o. Šimun Glavić. Na početku 16. stoljeća negdje na području vladanja modruškoga kneza Bernardina Frankopana i modruškoga biskupa Zadranina Šimuna Kožičića Benje neki

[7]) Isp. Nastavni Vjesnik, god. 36., str. 1. i dalje.

[8]) Isp. Nastavni Vjesnik, god. 36., str. 10. i dalje.

[9]) Isp. Vj. Štefanić Dopuna skazanja »Od rojenja Gospodinova«, Nast. vjesnik, knjiga 41. str. 40 i dalje.

[10]) I. Milčetić, Hrvatska glagolska bibliografija, »Starine«, knj. 33., str. 96., 393.

»Plač b. d. Marije« u prijepisu o. Š. Glavića (originalna veličina 98/137 mm)

nepoznati pop-glagoljaš složio je sitni zbornik[11]) (formata 105 mm / 140 mm), u koji je uz koješta drugo ušao jedan traktat o ispoviedi što ga je fra Matej Zadranin g. 1492. bio štampom izdao, a osim toga i dva prikazanja: Uskrsnutje Isukrstovo i Muka Isukrstova. Iz Vitasovićeve će pjesmarice ići dalje ovamo još i dijaloške pjesme Veleslatko i bogoljubno prigovaranje meu križom i gospom divicom Marijom, Emauska scena s Lukom, Kleofom i Isusom, te dijaloški »Verši na dan navišćenja blažene divice Marije«; sasvim isti tekst sa zadarskom Emauškom scenom ima i budljanska pjesmarica u onom svom dijelu koji manjka korčulanskoj pjesmarici.

Još od ovih vremena može da datira i ono prikazanje »Triju Kralja« što je g. 1615. bilo igrano u koludričkom samostanu Sv. Spasa u Šibeniku, a spomen mu se sačuvao samo zato, jer je šibenska bisku-

[11]) I. Milčetić, o. c. ibid. str. 290. i dalje.

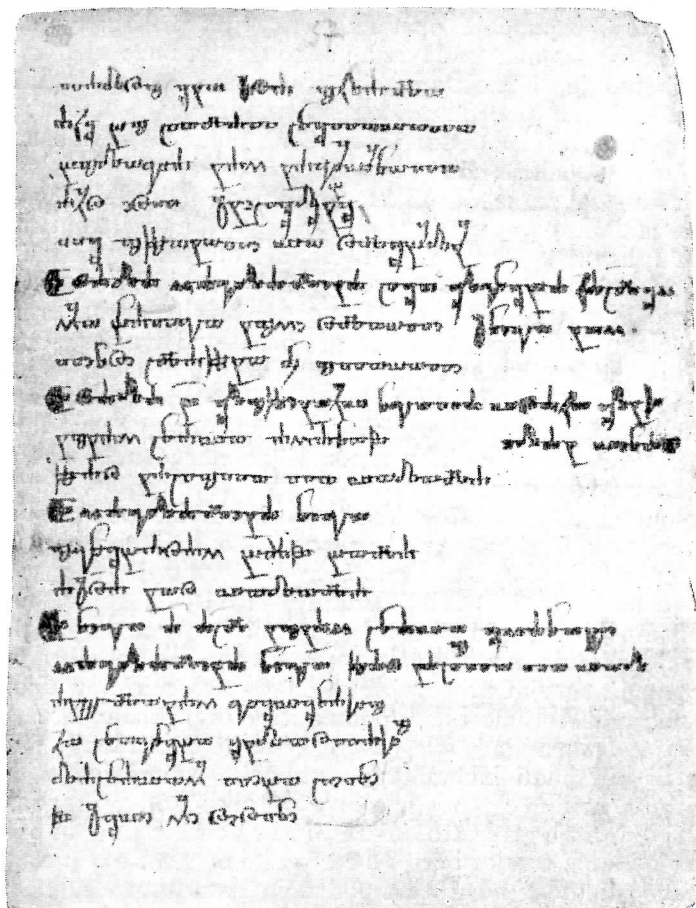
Iz šibenskoga prijepisa prikazanja »Muka sv. Margarite«
(originalna veličina 158/207 mm)

pija u povodu te pretstave bila povela proces protiv samostana[12]). O onim ranijim pretstavama u istome samostanu, što su ih optuženi spominjali u svoju obranu, danas se ne zna ništa.

U toj sredini najkasnije god. 1500. bila je dramatizovana svetačka legenda o sv. Margariti, i to, što je za ovu dramatizaciju naročito važno, na osnovu hrvatskog prozom pisanog teksta iste legende. Osim toga na čelo te dramatizacije stavio je autor u usta Margarite lijepu pastirsku pjesmu

Trava reste, cvate cvitak,
reste zdravje, dobar žitak,

[12]) Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 8., str. 393.—394.
Da su se u Šibeniku i inače u 17. stoljeću igrala crkvena prikazanja, dokaz zato daje Don Krsto Stošić u članku: »Naš jezik i dramatske scene u jednoj crkvi« (isp. »Jadranska Pošta«, br. 296. od 24. XII. 1930.).

Iz »Muke Isukrstove« Tkonskog glagolskog zbornika (originalna veličina 105/137 mm)

pasite se ovce zdrave,
zelene je dosta trave...

u kojoj ima sigurnih tragova pozajmice iz kake onodobne pučke pjesme. Naime u tome se ona dodiruje donekle s pjesmom »Planina« Zadranina-Ninjanina Petra Zoranića od god. 1536.

Pasite drobne travice,
moje primile ovčice...

kao i s pučkom pjesmom »Zadarkinja Mare«:

Ovce pase Zadarkinja Mare
Povrh Zadra grada bijeloga,
Pa je svojim ovcam govorila:
Pas'te s mirom, bile ovce moje...

koja bar u jednom svom dijelu obrađuje motiv pozajmljen valjada baš od toga prikazanja.[13])

---

[13]) Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 11., str. 11. i dalje.

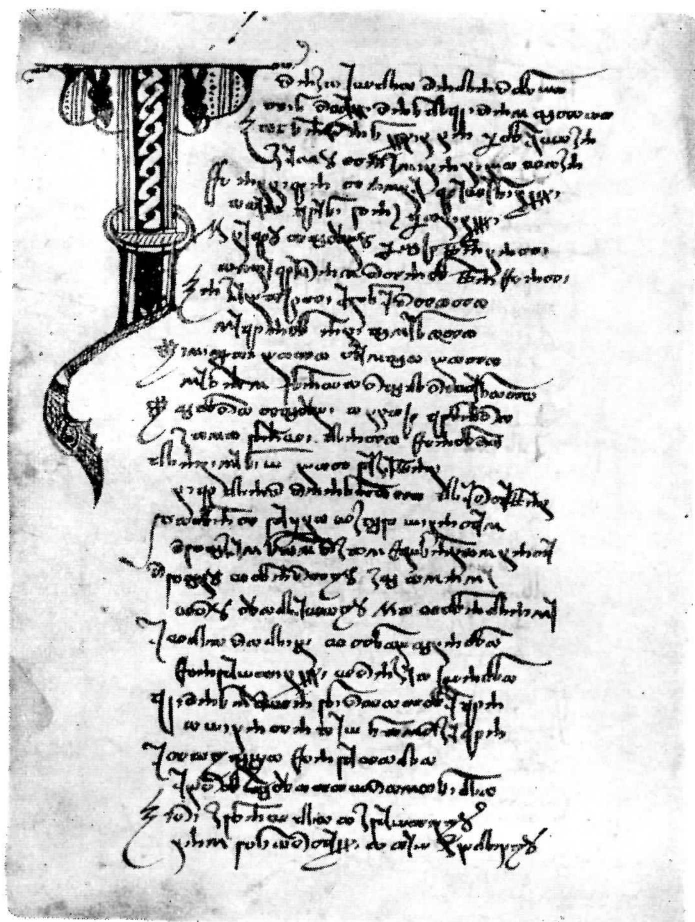
U tom istom otsjeku hrvatske kulturne i književne povijesti, kad pomenuti tekstovi zajamčuju opstanak crkvenih prikazanja za zadarsku sredinu, potvrđuje se ona iz Hrvatskoga primorja kao i iz primorja i otoka srednje i južne Dalmacije. Kako sam već kazao, u Hrvatskom primorju a negdje na području vladanja modruškoga kneza Bernardina Frankopana pisan je na početku 16. stoljeća pomenuti Tkonski zbornik[14]) s prikazanjima »Uskrsnuće Isukrstovo« i »Muka Isukrstova«. Držim, da se ne ću odviše udaljiti od istine ako kažem, da taj mali zbornik različitoga sadržaja treba pripisivati akciji, koju su sa svrhom unapređivanja hrvatske književnosti vodili ne samo modruški biskup Šimun Kožičić već i sam knez Bernardin Frankapan. Za biskupa Kožičića znamo, da je na Rijeci »v hižah« svoga prebivanja bio podigao glagolsku štampariju, i tu je g. 1530.—1531. izdao štampom »misale i inijenike knižice«, a g. 1531. u posveti »Žitija rimskih arhijereov i cesarov« »časnomu ocu gospodinu Thomasu Nigro, biskupu trogirskomu«, najstarijem u onome času »arhijereju... našega jezika zrastom i naukom«, požurivao naručene i obećane «knižice od hrvatske zemle i od hvali njeje«, da ih stumači i čini »štampati«, jer nije htio, da njih »okrivet iže po nas budut« zbog nehaja za hrvatsku knjigu, kao što je on tu optuživao zbog toga starija pokoljenja. A za Bernardina Frankopana utvrdio je već 1557. Primoš Trubar, da je još prije 36 godina (dakle g. 1521.) na Rijeci čuo kazivati, da je Bernardin bio skupio oko sebe nekoliko svećenika, i povjerio im, da prevode i rediguju na hrvatski jezik Sveto Pismo staroga i novoga zavjeta. I zato je sasvim nevjerojatno, da ta dva muža, u čijoj su blizini u Tkonski zbornik bila unesena i pomenuta dva prikazanja, za dalji razvitak iz sjeverne Dalmacije u Hrvatsko primorje presađenih crkvenih prikazanja ne bi bili imali baš nikakva utjecaja. Naime jedva da se može naći vjerojatnija prilika za postanak većeg cikličkog prikazanja »Muka Spasitelja Našega«, što je uz »Mišteri vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim v grob postavljen« g. 1556. pisanog također negdje na području Hrvatskoga primorja[15]) (možda baš u Bakru), nego ako kažemo, da je kontaminovanje manjih tekstova u veće cikličko prikazanje izvršeno u času, kad je njegovanje hrvatskih crkvenih prikazanja moglo računati osim na najveću naklonost crkve biskupa Kožičića još i na obilnu materijalnu pomoć velikaša Bernardina Frankopana.

U sklop spomenutog cikličkog prikazanja »Muka Spasitelja našega« od g. 1556., gdje je tekst već znatno udaljen od pravilnosti matičnoga teksta, od poznatih tekstova hrvatskih prikazanja ušao je najveći dio »Muke Isukrstove« Tkonskoga zbornika, i »Mišterija vele lipa i slavna od Isusa« zatim još i česti »Plača Marijina«, a u pojedinostima moglo je da bude i drugih izvora, jer na pr. monolog Judin u prikazanju »Muka Spasitelja našega«

Pukni, srdce, smišljajući — ove škale gledajući

kao samostalna pjesma[16]) dolazi u »Vrtlu« Trogiranina Petra Lucića pod natpisom »Govorenje Judino skalam na obišenje hodeći«.

[14]) Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 11., str. 13.—14.
[15]) Oba teksta izdana su u 20. knjizi »Starih pisaca hrvatskih«.
[16]) Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 11., str. 14.—16.

Iz glagolskoga prikazanja »Muka Spasitelja našega« od g. 1556. (originalna veličina 157/211 mm)

Za srednju Dalmaciju egzistencija pučkih crkvenih prikazanja zajamčuje se najkasnije iz kraja 15. stoljeća. Samo sam Split kao da ovdje nije bio naročito podesno tlo za hrvatska crkvena prikazanja, jer se iz njega ni direktno ni indirektno ne potvrđuje ništa slično prikazanjima i dijaloškim pjesmama sjeverne Dalmacije i Hrvatskoga primorja. Sve što je od sačuvanih tekstova pučkih prikazanja svojim postankom bar donekle vezano za srednju Dalmaciju obrađuje eshatološke motive: suđenje duše i tijela poslije smrti, vezano uz njihovo prepiranje, i sud općeni. Dramatizacija prvoga motiva sačuvala se u obliku Bernardova viđenja u tri rukopisa iz 16. stoljeća iste obrade, a dramatizacija drugoga motiva u tri različne obrade, od kojih je samo najstarija nastala otprilike u isto doba i u istoj sredini s dramatizacijom prvog motiva. Najstarije tekstove jedne i druge dramatizacije[17] sačuvao nam je Trogiranin Petar Lucić, uklopivši ih u svoj

[17] Oba teksta izdana su u 1. knjizi »Starih pisaca hrvatskih« (str. 279—339) kao djela M. Marulića.

Iz »Govorenja sv. Bernarda« u »Vrtlu« P. Lucića
(originalna veličina 148/200 mm)

»Vrtal« u jednom najkasnije na početku 16 stoljeća pisanom rukopisu. I prvoj je natpis »Govorenje sv. Bernarda od duše osujene«, drugoj »Skazanje od nevoljnoga dne od suda ognjenoga, napokonji koji ima biti«. Osim ovdje, tekst »Govorenja sv. Bernarda od duše osujene« dolazi u jednom manjkavo sačuvanom rukopisu pisanom otprilike sredinom 16 stoljeća u Splitu, jer osim nekoliko pjesama (i Marulićevih) glavni mu sadržaj pretstavljaju legende splitskih svetitelja Sv. Dujma i sv. Staše, naprotiv nekadašnji Kukuljevićev rukopis, koji uz ovo »Govorenje« sadrži još i nauke sv. Bernarda«, nema u sebi ništa što bi ga vezalo baš za jedno određeno mjesto.

Od drugih dviju dramatizacija općenoga suda jedna je po svome prevodiocu, splitskom i bračkom vlastelinu Jurju Žuvetiću[18]), vezana za

[18] Fragmenat rukopisa nalazi se u bračkoj zbirci g. dra M. Vrsalovića.

Brač, druga[19] koju je god. 1661 prepisao prepisivač rukopisa od g. 1656, u kojem ima »Prikazanje života sv. Lovrinca«, ide sasvim u hvarsku skupinu hrvatskih crkvenih prikazivanja.

I ako prema tome u splitskoj skupini hrvatskih crkvenih prikazanja nema ništa, čime bi se ne samo ona već preko nje i skupine što su se još južnije protegnule, vezale i naslanjale na skupinu hrvatskih prikazanja sjeverne Dalmacije i Hrvatskoga primorja, opet da utjecaj matične zadarske skupine nije u Srednjoj Dalmaciji bio prekinut, dokaz za to imamo već u prikazanjima hvarske skupine[20]). Od prikazanja u hvarskoj skupini, »Skazanje slimjenja s križa tila Isusova«, ne samo što je u najvećem dijelu svojih dijaloga s glagolskim »Mišteri vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim u grob postavlen« isto prikazanje, već ono i »Prikazanje života sv. Lovrinca mučenika« — u jednoj od dvije različne redakcije[20]a — i jedina su prikazanja hvarske skupine, u kojima se osmerački distih i dikcija pučke crkvene poezije ne izmjenjuju i drugim metričkim shemama kao i dikcijom duhovnih pjesama umjetničke poezije, kako to biva u svim ostalim prikazanjima bračko-hvarske skupine.

Ali otok je Hvar u vremenskom otsjeku svojih pučkih prikazanja osim spomenutih kao i drugih valjda izgubljenih prikazanja imao još jedno koje mora da je nastalo još u 15 stoljeću za potrebe pobožnih bratovština, jer se u sličnoj upotrebi održava još i danas. Naime na otoku Hvaru još i danas postoji običaj, da se od Velikoga petka na Veliku subotu kreću procesije pobožnih župljana u okrugu župa Jelsa, Pitve, Sfirci, Vrisnik, Vrbanj i Vrboska pjevajući pri tome »Plač gospin«. Tekst toga »Plača«, kako se u spomenutim procesijama pjeva on još danas, pokriva se i u detaljima s tekstom na početku manjkava »Plača Marijina« jedne hvarske pjesmarice[21], koja uglavnome sadržava umjetničku (Marulićevu) pobožnu poeziju, a pisanu kako sam već kazao u trećem i četvrtom deceniju 16 stoljeća; oba ta »Plača« su istovetna dalje i s tekstom »Muke gospodina našega Jezukrsta« budljanske crkvene pjesmarice od god. 1640, kao i s tekstom naprijed pomenute korčulanske pjesmarice od g. 1560. U prologu tih »Plačeva« odnosno

---

19 Sada se nalazi u arhivu Jugoslavenske akademije.

20 Prikazanja bračkohvarske skupine štampana su u 6. (sv. Lovrinac) i 20. knjizi »Starih pisaca hrvatskih«.

21) Razlikama između jedne i druge redakcije podrobnije se dosad pozabavio samo ruski slavista N. Petrovskij u djelu »O sočinenijah P. Hektorovića« (Kazan, 1901., str. 222. i dalje). Pored ostaloga on je tu izrekao i mišljenje, da je redakcija ovoga prikazanja u manjkavo sačuvanom akademijskom rukopisu I a 108. starija od redakcije istoga prikazanja, štampanoga među djelima P. Hektorovića u 6. knjizi »Star. pis. hrv.«, a osim toga da bi Hektorović mogao da bude autorom samo prve, rukopisne redakcije (isp. o. c. str. 250. i dalje).

Bez obzira na pitanje Hektorovićeva autorstva, najbitnija razlika između njih upravo je u tome, što samo štampana redakcija pripada starijem, pućkom razvojnom stepenu hrvatskih crkvenih prikazanja, dok se u rukopisnoj redakciji s pučkim stepenom ukrštava umjetničko-književni; naime i u njoj pored osmeračkih distiha ima već i osmeračkih strofa s unakrsnom rimom ab ab. Prema tome baš obrnuto, štampana redakcija mora da je starija od rukopisne. Ipak i rukopisna redakcija bit će još iz 16. stoljeća.

21 O ovoj pjesmarici podrobnije govorim u bibliografskom prilogu »Nova poezija Splićanina Marka Marulića (isp. Rad, knj. 245, str. 17 i dalje).

Iz »Plača b. d. Marije« u hvarskoj pjesmarici (originalna veličina 108/160 mm)

»Muke« sa 116 osmeračkih distiha dolaze tu i tamo pojedini osmerački distisi glagolske »Muke spasitelja našega« od g. 1556, glagolskoga »Plača b. d. Marije« u prijepisima Klemenovića, Glavića i hvarskoga »Skazanja slimjenja s križa tila Isusova«. Zašto se »Plač Marijin« ove redakcije mogao naći i na programu pobožnosti korčulanske bratovštine Svih Svetih, već sam prije kazao. Prema tome na području hrvatskih crkvenih prikazanja pomenutim su »Plačem« bili među sobom povezani ne samo susjedni otoci Hvar i Korčula, već i podalja Budva, a vjerojatno i druga mjesta sa sličnim bratovštinama.

U budvanskoj pjesmarici od g. 1640 osim prikazanja »Od rojenja Gospodinova« i Emauske scene, koji se osim toga potvrđuju i iz Zadra odnosno otoka Krka te Muke gosp. našega Jezukrsta, što je istovetna sa spomenutim hvarskim i korčulanskim »Plačem Marijinim«, dolazi još jedan »Plač Marijin« vezan za »Veliki četvrtak večerna procesiun«. U tom se »Plaču« na usta Gospe,

Korčulanska pjesmarica g. I. Foretića
(originalna veličina 160/115 mm)

Ivana i Mandaline pjevaju događaji od časa kad je Isukrst bio uhvaćen u Getsemanskom vrtu i predan na suđenje, te potom tu bijen i suđen. Počinje ga gospa pozivom

Do kud ćemo, jaoh, iskati,
ke li pute obijati,
buduć smrtno i mrkla moć....

Ustan'te se, da jidemo
i sinka mi da jištemo,
koga u vrtlu uhvatiše,
mene majku ucviliše.

Kako se u jeziku i ovoga »Plača« kao i svih ostalih priloga te pjesmarice miješaju čakavski i štokavski elementi, u Budvu mora da je presađen iz sjevernijih čakavskih strana Dalmacije.

U ovoj pjesmarici ima napokon još i drugih dijaloških pjesama, a kojima se vrlo lijepo može da objasni svrha srodnih dijaloških pjesama iz ostalih skupina hrvatskih crkvenih prikazanja. Tako nam upravo ova

pjesmarica daje siguran dokaz, da su simboli Isusovih muka, kake sam za Šibenik već ranije utvrdio nalazom u jednoj fragmentarno sačuvanoj pjesmarici iz sredine 16. stoljeća izvan prikazanja — za Hvar dolaze ovakvi simboli u već spomenutom[22] »Skazanju slimjenja s križa tila Isusova« — mogli i sami za se scenski prikazivati. Naime ispred budljanskih simbola, koji u ovoj pjesmarici dolaze čak u dvije različne redakcije, stoji pod natpisom »U čevrtak večer na misterija« ovaj poziv gledaocima:

Poslaše me i vas zvati,
da dođete s njom plakati,
da joj sinka sprovodite
i nju na grob popratite.
Dakle ćete spravno stati
i malahno počekati,
jer će počet ishoditi
družba, bude ka nositi
O krstjani bogu mili,
ki ste (s') ovdi sad skupili
da Isusa pokopate,
s pomnjom plačuć poslušajte
gorku muku, tužne pisni,
i Marije sve bolizni.
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
Isusovo sve zlamenje
i od muk nje ustrpljenje.
Dakle pusti vod iz oči
ter svak suze iz njih toči,
majku i sinka dočekajte
i muku mu razmišljajte.
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
Počnite već sad plakati
i muku mu razmišljati.

Zatim nastupaju simboli mučila: kalež, kolona, biči, kruna, dvije trsti, trst, ubrus Veronike, čavli, cari, spunga, lanca, skela, križ, pri čemu svaki simbol govori desetak i više stihova. I ispred jednog drugog niza istih simbola u pjesmarici gledaocima je najprije upućen poziv:

Bogu ljubni puče obrani,
Isusovom krvju oprani,
a najliše ki radite
da Isusa popratite,
spravno stojte sad plakati,
kad budete poslušati
muku onoga ki nas stvori...
— — — — — — — — — —
Radi plača angelskoga
— — — — — — — — — —
sprav'te se i vi viditi
s crnim ruhom svih u sviti,
koji će kazat, čim izbiše,
čim Isusa izmoriše.
Nego otvor'te srce i oči
i svak iz njih suze toči,
zač bo(g) [će] vas otkupiti,

III.

Netom izloženi rad na području hrvatskih crkvenih prikazanja pretstavlja njihov prvi razvojni stepen. I tu bi se, doduše, mogli razlikovati još i manji otsjeci, naime otsjeci s kraćim dijaloškim i scenskim pjesmama, koji će biti prethodili otsjecima sa zaokruženim dramatizacijama pojedinih krupnijih motiva (kao na pr. Uskrsnuće, Rođenje, Muka Isusova i t. d.), kao što je ovaj otsjek opet prethodio otsjeku s cikličkim prikazanjima, kao u slučaju glagolske »Muke spasitelja našega« od g. 1556. Samo povijest hrvatskih prikazanja ne raspolaže na žalost, kako sam već i u uvodu istakao, izvorima koji bi za dalje detaljiranje u prikazu njihova razvitka bili potrebni.

Zajednička karakteristika svih prikazanja ovoga razdoblja i ovoga razvojnoga stepena jest ta, da su sva ona pisana osmeračkim distisima, jedinom metričkom shemom njihove versifikacije i dikcijom pučke crkvene pjesme, a dramatizovani događaji izlažu se u njima redom izlaganja u svojim izvorima, u bibliji ili legendi, t. j. upravo epskim pripovijedanjem.

---

[22] Isp. Stari pisci hrvatski, broj 20, str. 68 i dalje.

Dalje sva prikazanja ovoga stepena su originalna i anonimna. Potpuno anonimno predavala su se ona od koljena na koljeno valjada zato, jer su nastajala u samostanima i bratovštinama uz suradnju više lica, a kasnija pokoljenja su ih opet ili proširivala ili kratila prema silama i sredstvima, što ih je za njihova prikazivanja svaka pojedina sredina imala. Originalnost njihova više je formalna nego stvarna. U svakom našem prikazanju pozajmljen je ne samo okvir već i raspored scena kadšto i u detaljima, a samo u tome skeletu dijalog složen svojim jezikom i svojom versifikacijom. Zato se u svakom našem prikazanju ovoga stepena mogu da nađu analogije u latinskoj, talijanskoj, pače francuskoj i njemačkoj crkvenoj drami ali nigdje jedan makar i nešto slobodnije direktno prepjevani dijalog. Izuzetak od toga čini samo zadarsko prikazanje »Muka sv. Margarite« od g. 1500, koje je originalna kompozicija.

Što se inače o samom prikazivanju i igranju hrvatskih pučkih prikazanja zna i može kazati, sadržano je u didaskalijama odnosno režijskim naputama ispred svakog pojedinog dijaloga. Napomene u didaskalijama »reče«, »reku«, »reče govoreći«, »rekući«, »reci« (»r'ci«) ili »poju« »poj« i slično svakako znače, da se u igri izmjenjivalo recitiranje s pjevanjem[23]: dijalozi obilježeni riječju »reče« bili su recitovani, a oni što su obilježeni riječju »poj«, bili su pjevani. U didaskalijama ima uputa i o tome, što treba činiti kad je koji nezgodan čin trebao biti samo simbolički naznačen. Tako na pr. Magdalina nije mogla u igri izliti na Isusa pomast, zato da se taj čin bar simbolički prikaže didaskalija je odredila »Tu Magdalena isipli cvitje, misto pomasti na glavu Isusovu«. Sama prikazanja bila su igrana u crkvama kao i van crkava na pozornicama, koje su u principu bile izrađene na način kao inače u zapadnoj Evropi samo sa skromnijim sredstvima. Lica su se oblačila prema ulogama koje su igrala, zato da gledaoci ne budu ni najmanje u sumnji šta koje lice prikazuje, u jednoj i drugoj glagolskoj »Muci« osobito je detaljno propisano, kako su morala biti odjevena lica što su igrala alegorizovane kreposti; tako na pr. u »Muci i smrti Isukrstovoj« Tkonskoga zbornika nastupaju Vjera »noseć veru od harte kako na prsteni na šćapi, okol ne vinac, v sukni plavi«, Mudrost »v sviti ruzatni noseć dvi kači i zrcalo meju nima na šćapi i vinac«, Jakost »v podmantini nadrizana v oklopah, v rukavicah železnih, noseć stlep«, Pravda »v svitah belih noseć bolanču ter meč nag«, Ljubav »v sviti crileni noseć srce prostrileno na šćapi i vinac okol« i t. d.

Svako prikazanje, ako je sasvim potpuno sačuvano, počinje redovno prologom, koji govori ili anđeo ili koji svetac, u ovom posljednjem slučaju obično je to zaštitnik mjesta, crkve, samostana, gdje se igralo. U njem se gledaoci (puk, krstjani) pozdravljaju i pozivaju da mirno i pozorno slušaju igru, u kojoj će vidjeti to i to. Pozdravom počinje prolog u »Prikazanju sv. Lorinca«

Od vičnjega boga strane,
pozdravljam vas, o krstjane,
ki ste prišli slišat dila
od Lovrinca ka su bila.

a jer se prikazanje igralo valjada za ljetne vrućine na večer, prolog pored ostaloga sadrži i poziv da gledaoci ne spavaju:

a to s pomnjom poslišite, — tot budite ter ne spite! —

---

[23] Isp. M. Gavazzi: Muzika starohrvatskih crkvenih prikazanja, »Sv. Cecilija«, god. 18 (1924), str. 72—74, 105—108.

Prema izlaganju prologa u cikličkoj glagolskoj »Muci Sasitelja našega« igračima je bilo do toga da njihova igra gane gledaoce, pa da i oni s Marijom plaču i cvile:

S plačnim glasom vsih vas zovu,
sliš'te muku Isusovu — — —
— — — — — — — — —

Zato, bratjo, sad slišite
sada k muki pamet stav'te
i od srca procvilite — — —
i srdčeno svi proplač'te.

Prolog »Skazanja od nevoljnoga dne od suda ognjenoga . . .« započinje najprije pjesničkom invokacijom, a tek dalje obraća se puku:

Prav jest nauk mudrih ljudi,
da ime njega, ki sve sudi,
prizivati nam se mari
u početku svake stvari...
— — — — — — — — —
Tebe poni svemogoga
zovem kralja i boga svoga,
dostaja' se tvoja svitlost

dat nam pomoć tere milost
skazat i reć strahe suda.
— — — — — — — — —
Poni, otci i bratjo moja,
zatvorite usta svoja,
i vi, majke i sestre mile,
ke ste totu skupom sele,
muče sliš'te uši napan,
sud je božji vele strašan.

Samo u svrsi i načinu izlaganja sadržaja igrane drame prolog prikazanja ne razlikuje se od prologa svjetovnih drama, kako pokazuje ova paralela iz »Robinje« Hanibala Lucića. Pošto je autor u »Iskladu« izložio najprije predmet obrade, obratio se gledaocima

Zato molim milo, stanite svi muče,
dokli se toj dilo ka svrsi dovuče,
bit vam će s nauka vidiv ga u trudu,
vidit pak, da muka ne bi mu zaludu.
I vi dekle mlade i vi uši napnite

i čto vam dim sade, u srce zapnite
— — — — — — — — —
Da 'vo gre Derenčin s slugami od zgora,
sliš'te, po ki način s njimi se zgovora.

Napokon u ovakovim prilozima može da bude upravo napadnih slaganja i između najudaljenijih skupina hrvatskih crkvenih prikazanja, kad se sama prikazanja i ne pokrivaju sasvim. Tako Klemenovićev »Plač« počima pozivom:

Poslušajte žene i muži,
gde preslavna diva tuži.
O preslavna božja mati
sad vas hoće na plač zvati.
Vas, krstjane, na plač zove

er v žalosti ona plove.
Zovu duše bogu mile,
sa mnom danas da procvile.
O krstjane, stan'te goru,
k Pilatovu pojmo dvoru!...

Kajkavska za više od 150 godina mlađa varijanta toga »Plača« iz pjesmarice od g. 1687 počinje malone sasvim jednako:

Poslušajte žene, muži,
kako vam se Deva tuži;
Sveta Deva, božja mati,
sad vas hoće na plač zvati.

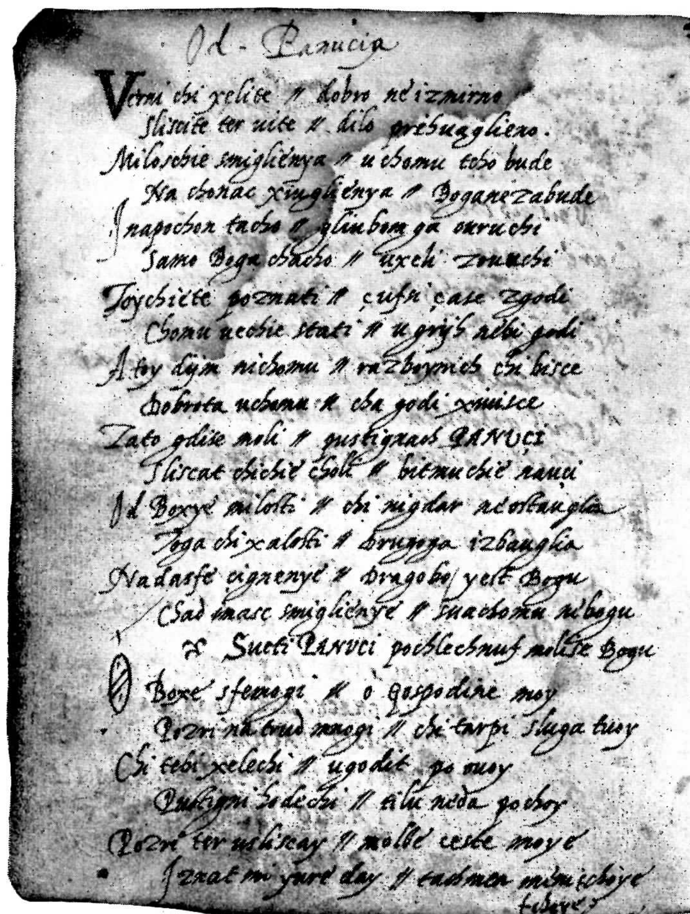
Vas kršćani. na plač zove,
ar vu tugah britkeh plove.
O krščeni, stante gore,
vu Pilata pojte dvore!

U budljanskoj pjesmarici od g. 1640, a ispred »Muke gospodina našega Jezukrsta« koja se razlikuje od Klemenovićeva »Plača«, imamo malo ne isti početak:

Plač[n]iem glasom svieh vas molju,
sliš'te majku Jezusovu,
ka vas na plač svih sad zove,
er u gorke muke plove.

Ove duše bogu mile
da bi s njom sad protužile
gorku muku i nje sinka,
ko je blažen po sve vika...

U epilogu kojim se svako pojedino prikazanje redovno svršavalo, anđeo ili koje drugo biće prikazanja izveli bi pouku iz prikazanja i molili od boga blagoslov i duhovna (rijetko i druga) dobra za gledaoce.

Od - Panucia

Verni chi xelise // dobro ne izmirno
Sliscite ter uice // dilo presuaglieno.
Milosrdie smiglienya // u chomu toho bude
Na chonac xinglienya // Boga ne zabude
I napochon tacho // gliubom ga oruchi
Samo Boga chacho // uxeli zouuchi
Joychiete poznati // cufri case zgodi
Chomu ne chie stati // u grijh nebi godi
A toy dijm nichomu // razboynich chi bisce
Dobrota nebonu // cha godi xiuisce
Zato gdise moli // gustignaos PANUCI
Sliscat chiechie cholt // bit mu chie nauci
Od Boxye milosti // chi nigdar ne ostauglia
Toga chi xalosti // drugoga izbauglia
Nadasfe cigrenye // drago bo yest Bogu
Csad imasc smiglienye // suachomu ne bogu
Sueti PANVCI poclechnuf molise Bogu
Boxe sfemogi // o gospodine moy
Pozri na trud mnogi // chi tarpi sluga tuoy
Chi tebi xelechi // ugodit po moy
Pustigni sedechi // tilu neda pochoy
Pozri ter uslisciay // molbe ceste moye
Izzat mi yure day // ednomen milischiye
tvoye

Iz »Prikazanja historije sv. Panucija« u »Vrtlu« P. Lucića (originalna veličina 156/202 mm)

IV.

Kad u razvitku hrvatskih crkvenih prikazanja prvi razvojni, pučki stepen i svršava, teže je kazati, nego li odrediti, kad je u njihovu razvoju započeo nov*), književnoumjetnički stepen. Jer ako je istina, da je upravo Splićanin Marko Marulić autor hrvatskoga prijevoda talijanske raprezentacije, što nam ga je pod natpisom »Prikazanje[24] historije svetoga Panucija kako

*) U ovome članku ja sam samo jednostavnosti radi cjelokupni repertoar hrvatskih crkvenih prikazanja podijelio u dvije razvojne skupine: pučku i književnoumjetničku. Međuto u ovoj posljednjoj skupini iz stvarnih razloga valja razlikovati skup prikazanja u kojem se elementi umjetničke književne tvorbe ukrštavaju s karakterističnim elementima pučkih prikazanja, i samo ova prikazanja stoje na drugom, prijelaznom, razvojnom stepenu. Prema takoj stvarnoj podjeli prikazanja čiste umjetničkoknjiževne tvorbe, u kojima nema upravo ništa od istaknutih osobina pučkih prikazanja, pretstavljaju upravo treći razvojni stepen hrvatskih crkvenih prikazanja.

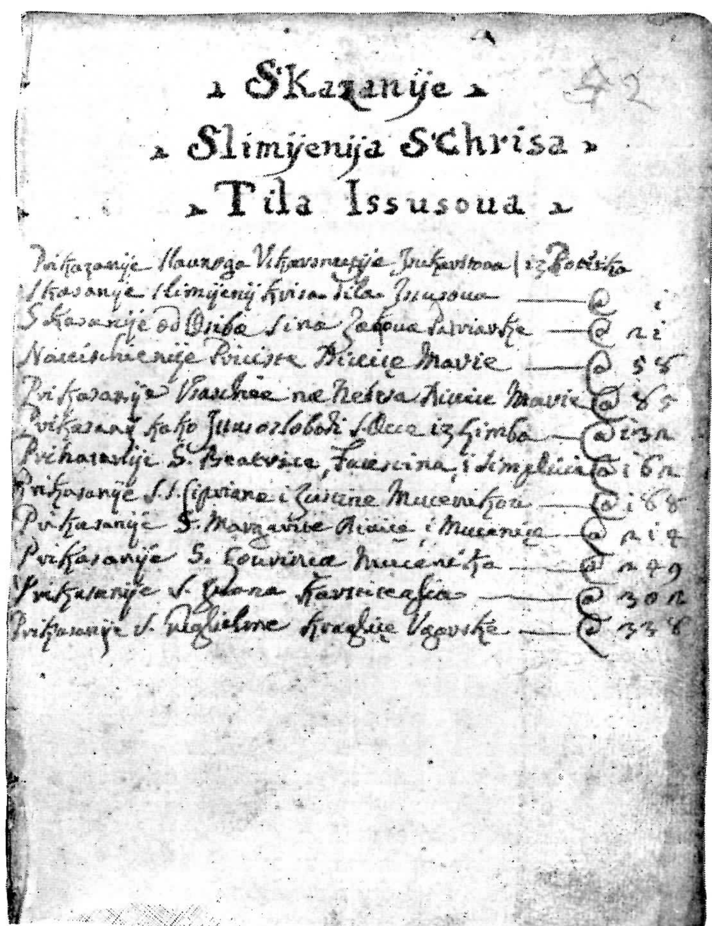
[24] Štampano u 1. knjizi »Starih pisaca hrvatskih« (str. 273—278).

moli boga da mu očituje ko mu biše takmen na zemlji« sačuvao Trogiranin Petar Lucić u svomu »Vrtlu«, tada bi počeci ovog novog razvojnog stepena hrvatskih crkvenih prikazanja padali još na sam početak 16 stoljeća, jer je Marko Marulić umr'o god. 1524. A ako mu Marulić nije autor, iz dramskoga rada hrvatskih crkvenih prikazanja glavnoga pretstavnika dubrovačke skupine Dum Mavra Vetranovića, može se sasvim sigurno izvesti zaključak, da i u tome slučaju početke njihova novog razvojnog stepena valja ipak stavljati još u prvu polovinu 16 stoljeća. A već iz ovoga što sam u ovih nekoliko redaka kazao, mogu da se ujedno izvedu i najznatnije karakteristike ovog novog razvojnog stepena hrvatskih crkvenih prikazanja. U najviše slučajeva autori prikazanja ovdje su poznati, poznati čak i onda kad se radi o prijevodima, dalje njihova se versifikacija služi i sredstvima umjetničke poezije, zatim već ovdje dolazi do izražaja i naslanjanje na druge vrste umjetničke dramske književnosti 16 stoljeća, i napokon jer je ovim svojim osobinama izgubila ona neposredni dodir s pukom, njeno se postranstvo znatno suzilo. Za njegovanje crkvenih prikazanja ove vrste bile su potrebne književnije sredine, nego što su ih iziskivala pučka crkvena prikazanja, i zato na području hrvatskih crkvenih prikazanja ove vrste Hrvatsko primorje iščezava sasvim, a učestvovanje Zadra i Splita jedva se i primjećuje, uglavnom ona su ostala ograničena na hvarsku i dubrovačku skupinu.

Koliko se zasad zna, za Zadar bi bar po svome izdavaču fra Ivanu Zadraninu bilo vezano prikazanje[25] »od navišćenja Marijina«. U Split-Trogir ide već prije spomenuti prijevod talijanske raprezentacije »Prikazanje historije svetoga Panucija...« (16 stolj.) i prvi put g. 1636 štampano prikazanje »Navišćenje muke Isusa« Splićanina fra Marka Marulića. Ovamo ide napokon i prikazanje »Sud pokonji iz latinskoga u slovinsko petje obraćen po gospodinu Juri Žuvetiću, vlastelinu splitskomu i brask(omu)«, o kojemu je već ranije bilo govora[26], jer je pisan, koliko se iz fragmenata od 6 listova vidi, dvostrukorimovanim dvanaesteračkim distisima, a u korovima još i drugim umjetničkim metričkim shemama. Postankom svojim Žuvetićev će prijevod svakako ići ili još na kraj 16 ili najkasnije na sam početak 17 stoljeća, a može se vezati jednako za Split kao i za Brač, odakle Žuvetići i jesu upravo; za Brač iz ovoga prikazanja naročito pristaje i oblik »Ančikrst«, koji se ovdje bez izuzetka upotrebljava mjesto inače običnijega oblika »Antikrst«.

Dok se prema tome u ličnosti Jurja Žuvetića hrvatska prikazanja Brača naslanjaju na splitsku skupinu, ličnost Bračanina Don Sabića Mladinića[27] povezala ih je s hvarskom skupinom. U hvarskim prikazanjima ove veze, za razliku od one sa Splitom, bitno je to, da jače nego igdje drugdje u njima još prevlađuju i osobine pučkih prikazanja: i ovdje u svakom pojedinom prikazanju većina je dijaloga pisana versifikacijom pučkih prikazanja u metru (osmerački distih) i dikciji. Toj je skupini Brač privrijedio »Prikazanje navišćenja pričiste divice

[25] Isp. Vj. Štefanić, Jedno nepoznato hrvatsko prikazanje, »Nastavni Vjesnik«, god. 38, str. 56 i dalje.
[26] Isp. naprijed bilj. 18.
[27] Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 10, str. 119 i dalje.

Skazanje
Slimjenja S'Chrisa
Tila Issusoua

Iz zbornika bračko-hvarskih prikazanja
(originalna veličina 141/197 mm)

Marije« što ga je složio Don Sabić Mladinić (1561(?)—1620.), Hvar naprotiv najprije tri prikazanja što ih je 30-tih godina 17. stoljeća složio hvarski vlastelin Marin Gazarović (suvremenik Mladinićev), i to »Prikazanje sv. Beatrice, Faustina i Simplicija bratje«, »Prikazanje života i muke svetih Ciprijana i Justine« (datirano s g. 1631) i »Skazanje života svete Guljelme, kraljice ugarske«, a osim toga još i ovih 6 anonimnih prikazanja: »Prikazanje kako Isus oslobodi sv. oce iz limba«, »Prikazanje slavnoga uskrsnutja Isukrstova«, »Prikazanje od ušastja na nebesa slavne divice Marije«, »Prikazanje svetoga Ivana Krstitelja porojenje i smrt« i »Skazanje od Osiba sina Jakova Patriarke«, a svih deset[28] kao i jedanaesto već spomenuto »Prikazanje života sv.

[28] Štampana u 20. knjizi »Starih pisaca hrvatskih«.

Lovrinca mučenika« sačuvala su se u jednom rukopisnom zborniku 17. stoljeća. Po svojoj konstrukciji ovamo pristaje i već prije spomenuta dramatizacija eshatološkoga motiva[29] »Prikazanje suda općenoga«, što ga je god. 1661. pisala ista ruka koja je g. 1656. pisala spomenuti drugi tekst »Prikazanja života sv. Lovrinca«. Ova je dramatizacija inače sasvim različna od Žuvetićeve.

Dok je Žuvetić za svoje »Prikazanje suda općenoga« sam kazao, da ga je »iz latinskoga u slovinsko petje obratio«, odnos prikazanja Mladinićeva i Gazarovićevih prema svojim autorima izražen je riječju »složeno«; međuto je već dosad utvrđeno, da se za »Skazanje života svete Guljelme, kraljice ugarske« Gazarović svakako poslužio talijanskom raprezentacijom Antonije Pulci — za ostala dva njegova prikazanja u danas pristupnim izdanjima talijanskih raprezentacija nema ništa slično ni po imenu. Jednako je nađena talijanska raprezentacija, prema kojoj je rađeno hvarsko »Prikazanje života sv. Margarite«.

Od tu pobrojanih prikazanja drugog razvojnog stepena za odnos hvarske skupine prema dubrovačkoj važno je samo »Prikazanje kako Isus oslobodi svete oce iz limba«. Vetranovićevo prikazanje »Komedija od uskrsnutja Isukrstova« i ne nosi pravo ime, jer o samome uskrsnuću nema u njemu ni riječi, pa su zato njegovi bosanski prijepisi[30] i prerade[31] i preimenovani u »Od limba govorenje, kako gospodin Isus izvede svete oce i ostale iz limba«, čime je ono zaista i omeđeno. Inače prikazanja uskrsnuća Isukrstova mogu da obuhvate i oslobođenje starozavjetnih otaca iz limba, tako ga obuhvata »Prikazanje uskrsnuća Isukrstova« u glagolskom Tkonskom zborniku, pa i hvarsko »Prikazanje slavnoga uskrsnutja Isukrstova«, ali se ono onda u njegovu sklopu ograničava na jednu scenu, dio ili čin od cijeloga prikazanja. Jača ili tješnja veza između hrvatske i dubrovačke skupine sadržana je baš u ova dva prikazanja: hvarskom »kako Isus oslobodi svete oce iz limba« i dubrovačkom »od uskrsnutja Isukrstova«. U hvarskom pretežu doduše osmerački distisi, u Vetranovićevu dvostrukorimovani dvanaesterci, a opet u jednom i drugom ima mnogo dokaza, da su ili od hvarskih osmeraca pravljeni dubrovački dvanaesterci ili možda i obrnuto, kako se to vidi iz ova dva kraća poređenja:

Isus (hvarsko prikazanje):	Jezus Adamu (Vetranović):
Nemoj krzmat, nego hodi robje, ko je s tobom, vodi	Ne krzmaj, neg hodi, nie koli čekati i robje vodi, koji su za vrati.
Isus (hvarsko prikazanje): Slidi mene sad, kto je moj, ter hod' sa mnom gor' u pokoj uživati sfe radosti u blaženstvu i sfitlosti; o blažene vi, dušice, ostavite tej tužice.	**Jezus govori** (Vetranović): Sliedi me tko je moj, ter samnom hod gori u vječni raj, pokoj er vam se otvori, blažene dušice, hodite vi k meni iz vječne tužice u pokoj blaženi.

Bilo to obraćanje, uostalom, izvršeno kojim god smjerom, ono je važno naročito za to, jer potvrđuje veze između Dubrovnika i Hvara i na području hrvatskih crkvenih prikazanja. A što sam ja već ranije bio miš-

[29] Ovo se prikazanje nalazi u arhivu Jugoslav. akademije.
[30] Isp. Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 8, str. 8 i dalje.
[31] Isp. Nastavni Vjesnik, god. 32, str. 110—114.

Iz Vetranovićeva prikazanja »Od uskrsnutja Isukrstova«
(originalna veličina 155/214 mm)

ljenja [32] da je ta veza u ovome slučaju uspostavljena smjerom od Hvara prema Dubrovniku, mogao bih da opravdam time, što se za Hvar pučka prikazanja potvrđuju najkasnije sa samog početka 16. stoljeća, dok je dubrovačka skupina, prema onome što se o njoj zna na osnovu sačuvanih tekstova, svoju egzistenciju započela tek Vetranovićevim radom možda ne prije četvrtoga decenija 16. stoljeća.

Otkako je u novom izdanju dramskih djela Marina Držića u redakciji prof. M. Rešetara i stvarno izvršeno zabacivanje Držićeva autorstva za »Prikazanje od poroda Jezusova«, Don Mavro Vetranović ostao je jedini po imenu poznati pretstavnik hrvatskih crkvenih prikazanja 16. stoljeća za Dubrovnik. On sam obogatio ih je s ova četiri rada[33]: već pomenutom »Komedijom od uskrsnutja Isukrstova«,

[32] Isp. Nastavni Vjesnik, god. 33, str. 113.

[33] Prva tri prikazanja štampana su u 4. knjizi »Starih pisaca hrvatskih«, četvrto u I. izdanju 7. knjige iste kolekcije...

»Posvetilištem Abramovim«, »Suzanom čistom« i ranije Držiću pripisivanim »Prikazanjem od poroda Jezusova«.

Napokon u dubrovačkoj skupini hrvatskih crkvenih prikazanja 16. stoljeća drugog razvojnog stepena, osim Vetranovićevih, sačuvalo se još samo »Prikazanje[34] po način od komedije kako bratja prodaše Jozefa«.

V.

To je otprilike sve, što se hrvatskih crkvenih prikazanja drugog razvojnog stepena od zacijelo obilatije produkcije sačuvalo do danas. U historijama hrvatske književnosti imenom »crkvenih prikazanja« označuju se kadšto dramatizacije biblijskih i svetačkih motiva, koje inače po tehnici obrade idu u sasvim druge dramske vrste. Tako »Muka Isukrstova« Korčulanina Petra Kanavelovića, »Leon filozof« Ivana Gučetića, »Judita« Ignjata Đurđevića, »Porođenje gospodinovo« Antuna Gleđevića, »Isukrst sudac« Josipa Betondića i t. d. nisu crkvena prikazanja u značenju koje je taj naziv imao od 15—17 stoljeća, već se tu radi ili o pobožnoj tragediji (tragedia d'argomento sacro) ili o školskoj drami (u smislu isusovačke školske drame), ili i o pobožnoj melodrami u smislu talijanskih »melodramma sacro, melodramma spirituale, azione sacra«.

Ali i bez ovoga njegovanje crkvenih prikazanja za trajanja njihova drugog, književnog, razvojnog stepena mora da je bilo još brojnije nego što to izlazi iz pobrojanih priloga. Tako u rukopisu dubrovačkoga porijekla »Prikazanje[35] koje se učinilo na ponoćja u mnogo poštovanijeh otaca od reda svetoga Dominika godišta 166*« imamo dramatizaciju »Navještenja Marijina«. U članku Don Nika Štuka[36] »O nekim umjetninama i starinama u crkvama i po grobištima u Konavlima« spominje se »Rukopis iz XVIII v. kod porodice Bratić u Cavtatu: Muka Gospodina Jezusa Isukrsta prikazana od skulara u crkvi sv. Nikole od Cavtata na 26. maja god. 1780«.

Napokon i u arhivu Jugoslavenske akademije namjerio sam se na dva tri rukopisa s materijalom koji također može da uđe u ovaj bibliografski pregled hrvatske crkvene drame.

Tu je prije svega rukopis iz 18 stoljeća, pisan hrvatski, naslovljen talijanski: »Il giudizio di Daniele, ossia l'innocenza di Susana ricconosciuta«. Postankom je s otoka Hvara, jer prije nego što je ušao u Akademijin arhiv prošao je kroz ruke starigradskoga klerika Petra Kovačevića, kao i Akademijin rukopis od g. 1661 s hvarskim »Prikazivanjem suda općenoga«. Družina koja je igrala »Danijelov sud«, istoga dana na večer trebala je da igra i dramu o mesenskom kralju Aristodemu, kako se to razabire iz ovih stihova epiloga:

Vi, slušaoci poštovani,
meju druzim odabrani,
oprostite, ako nismo
vas služili kako htismo.
I večeras, molimo vas,
da pridete slišati nas,
da čujete što se zgodi
u Mesini starih dobi,
kako grišnik Aristodem
s samom smrtju bi slobodjen
od težoće, muka i jada,
ke mu zada božja pravda.
Oprostiti nam hotite
pomanjkanja ka vidite!

[34] Izdao ga je M. Rešetar u 7. knjizi »Građe za povijest književnosti hrvatske«.
[35] Isp. »Nastavni Vjesnik«, god. 36, str. 8.
[36] »List dubrovačke biskupije«, god. 1907, str. 79—80.

Iz novije redakcije prikazanja »Muke i smrti sv. Lovrinca«
(originalna veličina 148/198 mm)

U dva kotorska rukopisa 18 stoljeća, prema navodima Srećka Vulovića pisana rukom kotorskoga kanonika Ivana Antuna Nenadića (1715 do 1784), imamo dalje »Prikazivanje muke Isusove« i skazanje »Isak, prilika našega otkupitelja«. Te dvije drame valjada su prijevodi, možda baš Nenadićevi; naslućujem to po tome što u drami »Isak, prilika otkupitelja«, jednoga drugog, mlađeg rukopisa (iz 19 stolj.) preveden je isti predložak kao i u Nenadićevu »Isaku«, samo od drugoga lica, i zato ponešto drukčije. A da su u svom mlađem rukopisu sve tri drame uistinu prijevodi, kaže se već u natpisu rukopisa: »Smrt Abela, Posvetilište Isaka i Jozef spoznani. Iz latinskoga mjerno romona jezika u pjetonomjerni slovinski jezik istomačen. Djela priklonena ljubiteljim jezika slovinskoga god. 1756.«

Već sam spomenuo, kako se hvarski »Plač Marijin« iz 15 stoljeća u nekim mjestima otoka Hvara održao u prvobitnom obliku u upotrebi do danas. Ugledanjem baš u redakciju toga »Plača« treba objašnjavati i

postanak »Navišćenja muke Isusa Spasitelja našega« O. Marka Marulića Splićanina, reda svetoga Frančiška od obsluženja, od g. 1636, jer je ovaj Marko doista živio i djelovao na otoku Hvaru oko god. 1615. U rod tih »Plačeva« ide i »Muka gospodina našega Isukrsta i plač matere njegove« O. Petra Kneževića, iz Knina, reda S. O. Frančeska od obsluženja, štampan prvi put god. 1753, a preštampavan još i g. 1858. U predgovoru »Pridobrostivom štiocu« sam Knežević ističe, da ima u našoj književnosti i drugih »Plača«, pa i on je svoj »Plač« složio gledajući na njih. Kazavši zatim još zašto ga je napisao u osmercima, daje objašnjenje kako da se pjeva u crkvi imajući pri tome pred očima način na koji ga je on sam izvodio pod Sinjem.

Hrvatska crkvena prikazanja cvala su, može se kazati, uglavnome od 15 do 17 stoljeća. Iz 18 stoljeća ne potvrđuje se više nijedno novo, uistinu pravo pravcato crkveno prikazanje. Ali prepisivanjem i preštampavanjem za pobožnu lektiru, a od česti i na daskama reproduktivno održala su se ona do u prvu polovinu 19 stoljeća. Na rukopisu prikazanja »Muke i smrti sv. Lovrinca« u pomenutom bračko-hvarskom zborniku ima bilješka, da je u hvarskom Starom gradu prvi dio bio igran 15 kolovoza a drugi dio 16 kolovoza g. 1814, a na jednom drugom rukopisu Š. Ljubić je našao bilješku i o predstavi od 16 kolovoza 1837.

Međuto istraživanje pitanja gdje i kada su pojedini komadi od ukupnoga repertoara hrvatskih crkvenih prikazanja bili sve igrani, iako i za našu kulturnu povijest vrlo važno. u tom smjeru jedva je tek načeto. Tako je na pr. »Prikazanje sv. Lovrinca« osim na otoku Hvaru (u Starom gradu) bilo igrano i na otoku Braču u Bolu. Potvrdu za to sasvim novo igralište crkvenih prikazanja imamo u stihovima koji su dodati epilogu istoga prikazanja a glase:

Pojte sbogom vi, Boljani, živ'te pravo ka Krstjani,
hval'te boga, da vas dvori [i(?)] angjelski sveti kori.

Ta četiri stiha pripisala je na epilog ruka, koja je i inače mnogo popravljala tekst prikazanja.

Koliko je okvir jednog revijalnog članka dopuštao, ja sam u ovom svom izlaganju nastojao da ne propustim ništa što se na osnovu zasad poznatih rukopisa i literature predmeta, a bez jačeg zalaženja u detalje, može kazati o razvitku hrvatskih crkvenih prikazanja. A iz kazatoga, nadam se, poštovani se čitalac mogao uvjeriti, da su ta naša prikazanja doista vrijedna veće pažnje no što im historije hrvatske književnosti općenito priklanjaju. Naročito bih želio, da ovaj moj članak naiđe na odziv kod onih naših svećenika i redovnika koji iz svojih župnih i samostanskih arhiva znaju štogod o možda zasad nepoznatim predstavama prikazanja ili imaju u njima čak i njihovih zaboravljenih tekstova.

Iščekujući u prvome redu odziv iz svećeničkih i redovničkih redova, ja se u isti čas obraćam i ostalim našim knjigoljupcima, neka prevrnu papire svojih zbirki, ne sakrivaju li i one koji još nezapaženi fragmenat starih hrvatskih prikazanja. Fragmenat prikazanja u bračkoj zbirci gosp.

dra M. Vrsalovića s novim književnim imenom Jurja Žuvetića[37]), kao i korčulanska pjesmarica gosp. Iv. Foretića od god. 1560 s »Plačem Marijinim« i bratimskom pjesmom[38]) »Bratjo, sestru sprovodimo« jamče, da smo uistinu još vrlo daleko od bibliografske potpunosti bar onoga od starih književnih rukopisa, što se uprkos zubu vremena sačuvalo sve do u naše dane.

Résumé. Altkroatische geistliche Schauspiele. Ausgehend von der Bedeutung der Kirche für die Entwicklung der kroatischen nationalen Literatur, bespricht der Verfasser zuerst die Umstände, unter deren die altkroatischen geistlichen Schauspiele zustande gekommen sind. Im Gegensatz zur Meinung, sie seien den deutschen nachgeahmt, werden hier ihre ersten Anfänge mit der Tätigkeit der geistlichen »Confraternitates«, analog wie auch in ihren italienischen Vorbildern, in Zusammenhang gebracht. Obzwar bei den Kroaten keine so alten Sammlungen der geistlichen Poesie erhalten sind wie in Italien — die älteste kroatische, heute nicht mehr vorhandene Sammlung dieser Art, Eigentum der Confraternitas Omnium Sanctorum Korčula (Curzola), soll aus dem 15. Jhdt. gewesen sein — aus wenigen Überresten kommt doch ganz deutlich eine ziehmlich rege Tätigkeit der kroatischen Confraternitates auch auf dem Gebiete der geistlichen Schauspiele zum Vorschein, besonders aus dem Passions- und Osternzyklus. Die ältesten Spuren der geistlichen Poesie der kroatischen Confraternitates lassen sich ganz sicher bis ins 14. Jhdt. verfolgen — ihr Begräbnislied »Bratja, brata sprovodemo« wird in den glagolitischen Quellen aus dem 14. sonst aber aus dem 15.—16. Jhdt. bestätigt — ihre ältesten geistlichen Schauspiele sind aus dem 15. Jhdt., und, was besonders hervorgehoben werden soll, in den Passionsprozessionen der Confraternitates einzelner Ortschaften der Insel Hvar (Lesina) werden noch in der neuesten Zeit ganz dieselben Texte vorgesungen, die handschriftlich aus den ersten Dezennien des 16. Jhdt. nachgewiesen sind.

Als jenes Gebiet, wo in der Entwicklung des kroatischen geistlichen Schauspieles als bahnbrechend vorgegangen worden sein soll, wird hier Norddalmatien und besonders die Umgebung von Zadar hervorgehoben.

In der weiteren Darstellung des kroatischen geistlichen Schauspieles statuirt der Verfasser drei Entwicklungsstufen. Die auf der ersten, volkstümlichen Stufe befindlichen Schauspiele sind ausnahmlos anonym (falls Marulić und Hektorović als Verfasser der ihnen zugeschriebenen Schauspiele nicht in Betracht kommen) und in achtsilbigen Distichen und der Diktion des Kirchenliedes verfasst. Sie ist die älteste und verbreiteste: aus dem 15. Jhdt. nachgewiesen und von Norddalmatien ausgehend verbreitet sich einerseits nördlich in das kroatische Küstenland und dessen Hinterland, anderseits südlich über Mitteldalmatien (Trogir, Split, Brač, Hvar) bis nach Süddalmatien (Korčula, Dubrovnik, Kotor, Budva). Die zweite Übergangsstufe, in der die Elemente der volkstümlichen Stufe mit jenen der Kunstpoesie, besonders in der Metrik un der Diktion, abwechseln, ist besonders in der Grupe Brač—Hvar stark vertrefen. Die Namen ihrer Verfasser sind, wenigstens zum Teil, bekannt: Don Sebast. Mladinić aus Brač, Marin Gazarović aus Hvar. Die auf der dritten Entwicklungsstufe befindlichen Schauspiele gehören schon vollkommen der Kunstliteratur an, da sie mit derselben nicht nur die Metrik (den doppelgereimten Zwölfsilber und Strofenbildung) und die künstlerische Diktion, sondern Teilweise auch die Motive (aus der Pastorale) gemeinsam haben.

Die Blütezeit der ersten Stufe des kroatischen Kirchendramas fällt in das 15. und 16. Jhdt., die der zweiten Stufe in das 16. und den Anfang des 17. Jhdt., dagegen scheinen, die der Kunstpoesie angehörenden geistlichen Schauspiele, mit der literarischen Tätigkeit des ragusanischen Dichters Mavro Vetranović-Čavčić (1482—1576) begrenzt

[37]) Zacijelo isto lice, a vjerojatno i jedno novo prikazanje, krit će se u bibliografskoj bilješci Julija Bajamonti-ja »Historija sv. Đurja, složena po gosp. Đurju Cuvetiću (Zuvetichiu), vlastelinu braškomu«, isp. I. Milčetić, Rad, knj. 192, str. 127 s. v. Cuvetić.

[38]) Ovo je ista pjesma kao i »Bratjo, brata sprovodemo«, koje je najstariji poznati tekst nađen u jednom glagolskom rukopisu s kraja 14 stolj., isp. Starine, knj. 31, str. 268.

zu sein — von 6 erhaltenen Stücken derselben Stufe gehören Vetranović nur zwei nicht an. Als Stätten, wo überall das Kirchendrama gepflanzt und aufgeführt wurde, kommen vor allem in Betracht die Ortschaften mit Confraternitates und Klöstern, dann auch jene mit höherer Kirchenhierarchie, obzwar von denselben das Kichendrama hie und da verboten und verfolgt wurde. Und als man auf dem Gebiete des geistlichen Schauspieles auch bei uns schon längst unproduktiv geworden ist, die Aufführungen der alten Texte hielten sich weiter, so dass z. B. das Schauspiel vom hlg. Laurentius auf Grund des Textes des 16. Jhdts. noch im 19. Jhdt. zweimal, d. h. am 15.-16. August 1814 und am 16. August 1837 aufgeführt wurde, und ein Passionsspiel von Hvar, entstanden höchst wahrscheinlich noch im 15. Jhdt. hält sich noch heute im Gebrauche der Confraternitates derselben Insel.

Die altkroatische geistliche Poesie, d. h. das Kirchenlied und das Kirchendrama, in denen zuerst die literarischen Einheitsbestrebungen in »Gehalt und Gestalt« erzielt wurden, verdienen in der kroatischen Literaturgeschichte viel mehr beachtet zu werden ale ides bis der Fall war.

»TIPOGRAFIJA« D. D. ZAGREB